Egyiptomi Füzetek

3. évfolyam 5. szám 2003

A Magyar-Egyiptomi Baráti Társaság időszakos lapja

Kleopátra és Antonius

Kleopátra nagyra törő terveket dédelgetett magában. Úgy tűnik először Caesar támogatásával próbálta visszaállítani a Ptolemaiosz dinasztia korábbi birodalmát. Caesar halála után azonban – bár rövid időre –, de annak egykori hadvezére, Marcus Antonius oldalán sikerült is ezt megvalósítania. Képzelete azonban ennél is tovább szárnyalt. I. Ptolemaiosz azon elképzelésének kivitelezésén munkálkodott, melyet Nagy Sándor halála után fejtett ki annak barátainak, tanácsadóinak és hadvezéreinek rögtönzött tanácskozásán: Alexandrosz világbirodalmát önálló egységekből álló területekre felosztva kormányozzák az utódok egy vezér felső irányításával. Ez utóbbi – Kleopátra elképzelései szerint természetesen ő maga lett volna.

VII. Kleopátra márványszobra. (New York, Metropolitan Museum)

Caesar halálával (Kr. e. 44) Kleopátra életének egy fontos korszaka zárult le. Amikor Rómából visszatért Alexandriába testvérhitvesével, Egyiptom lakosságát pestisjárvány és éhínség tizedelte. Alexandria azonban élte megszokott, hellén életét. Róma hatalmi harcoktól forrongott. Az immár halott Caesar consultársa, Marcus Antonius a Közel-Keletre indult Brutus és szövetségeseinek legyőzésére. Egyiptomtól pénzt akar kicsikarni, és kérdőre vonni Kleopátrát a Cassiusszal szemben tanúsított korábbi magatartásáért. Ezért Quintus Delliust Alexandriába küldte, hogy hívja a királynőt Tarsosba. Kleopátra, miután kellőképpen tájékozódott Antonius jelleméről, pompaszeretetéről, *"aranyozott fedélzetű bárkáján bíbor-vitorlákkal hajózott fel a Küdnosz folyón; az ezüstevezők ütemes csapásai egybeolvadtak a fuvola, a pásztorsíp és a lant hangjával. Maga Kleopátra aranyhímzésű baldachin alatt feküdt, ugyanolyan díszes öltözetben, ahogyan Aphroditét szokták lefesteni, oldalán a festmények Erószaihoz hasonló ifjak álltak és legyezték. Legszebb rabnői Néreiszeknek és Khariszoknak öltöztetve álltak a kormányrúdon és kapaszkodtak a vitorlaköteleken. Füstölőszerek bódító illata felhőként terjengett a folyó mentén. Az emberek nyomban ellepték mindkét partot a torkolattól kezdve, és lejöttek a városból, hogy tanúi legyenek a csodás látványnak. Az agoráról mindenki odasietett, és Antonius a végén egyedül maradt kormányzói emelvényén ülve; szájról szájra terjedt a hír a lakosság körében, hogy Aphrodité érkezett meg Dionüszoszhoz Ázsia üdvére.*

Antonius meghívta Kleopátrát lakomára, de Kleopátra arra kérte, inkább ő menjen hozzá. Így aztán Antonius, hogy megmutassa, milyen szíves és baráti érzéseket táplál iránta, elfogadta a meghívást, és odament. Olyan előkészületeket talált, amelyeket szavakkal leírni sem lehet; különösen a fáklyák sokasága lepte meg, mert, mint mondják, annyi fáklyát függesztettek fel és helyeztek el mindenhová, s úgy rendezték el négyszögletesen vagy kör alakban egymáshoz illesztve, hajlítva és alakítva őket, hogy nehéz lett volna olyan látványt elképzelni, amely szépségben ezzel a képpel vetekedhetett volna." (Plutarkhos, Antonius, 26)

Kleopátra elérte, hogy Róma teljhatalmú képviselője elismerje őt királyi méltóságában. Sőt, Antonius rövidesen követte Kleopátrát

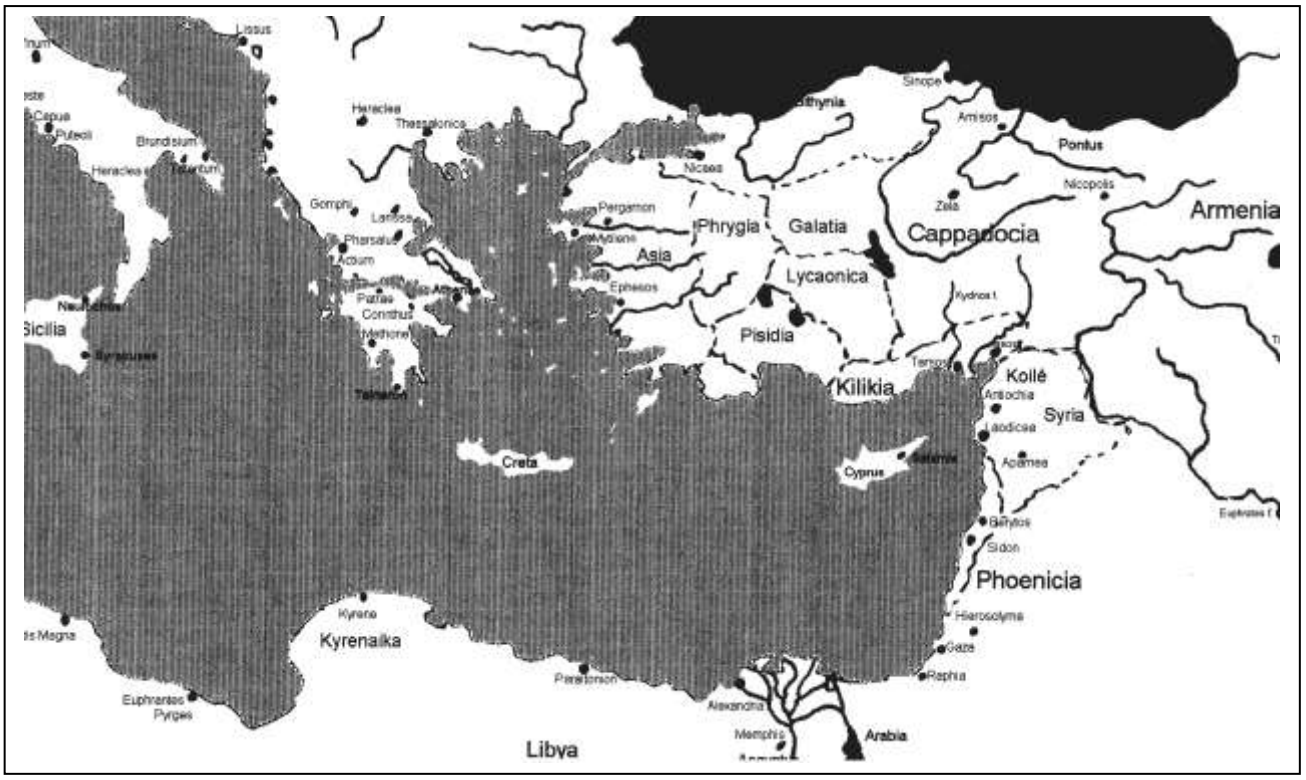

Alexandriába, "*ahol, mint valami szórakozásokra vágyó ifjú, gyermekes élvezetekkel töltötte szabadidejét…. Baráti társaságukat az "utánozhatatlan életűek" néven emlegették, és napról napra hihetetlenül pazarló költségekkel rendeztek lakomát egymásnak*." (uott, 28) A téli hónapok vígan teltek. Kleopátra "*akár komoly elfoglaltságról, akár szórakozásról volt szó, mindig nyújtott valami új örömet vagy kedveskedést; soha nem maradt el Antonius mellől, és nem engedte el közeléből sem éjszaka, sem nappal. Részt vett kockajátékában, ivászatain és vadászatain, és végignézte fegyver-gyakorlatait. Éjszakánként, midőn Antonius megállt az egyszerű emberek ajtajában vagy ablakuk alatt, és tréfálkozott a bentlevőkkel, rabszolganő ruhájába öltözködve vele ment és vele tartott, mert Antonius maga is szeretett ilyenkor álruhát ölteni.*" (uott, 29)

Antoniust azt sem zavarta, hogy időközben a parthusok ismét elözönlötték a közel-keleti országokat. Rómáról és hitveséről, Fulviáról is megfeledkezett, aki fivérével, Lucius Antoniusszal együtt háborút viselt érdekeinek védelmében Octavianus ellen (Kr. e. 41). Az új polgárháború elkerülhetetlennek látszott. Fulvia két légió kíséretében Perusia városába vonult, és várta férje felmentő seregeit Egyiptomból. A jól megerősített várost rohammal bevenni nem lehetett. Ezért Octavianus kiéheztette őket. Fulvia és Lucius Antonius a legionáriusok kíséretében elhagyhatták a várost, de Caesar halálának évfordulóján Octavianus négyszáz perusiai férfit mészároltatott le egy áldozati oltáron. Fulvia Hellaszba menekült, és mire Antonius végre segítségére sietett, már késő volt: Szikiónban megbetegedett és meghalt. Antonius helyzetét Octavianusszal személyes tárgyalásokkal tisztázta. A találkozás eredményeként az Ión tengertől keletre eső tartományok Antoniust, a nyugatiak Octavianust illették. A megegyezést házassággal pecsételték meg: Antonius feleségül vette Octaviat, Octavianus nővérét, majd (a Kleopátrától távol töltött négy év alatt) két gyermekük is született.

Antonius székhelyül Athént választotta, és új Dionüszoszként ünnepeltette magát. Ennek ellenére a keleti tartományokat jól kézben tartotta, és nagy terveket szőtt, melyekben azonban felesége és sógora csak akadályozta. Így aztán, amikor Kr. e. 37-ben egy hajóút során Korkyra (Korfu) szigetén kikötöttek, egyedül folytatta útját Szíria felé, Octaviát pedig Rómába küldte szülni. Ősszel Laodikeiában "*…a hosszú ideje szunnyadó szörnyű vész, Kleopátra iránti szerelme, amelyről úgy látszott, hogy józanabb meggondolások már megfékezték, újra fellángolt és erőre kapott … elküldte Fonteius Capitot, hogy hozza magával Kleopatrát Szíriába. Megérkezésének Antonius nagyon megörült, és nem csekélyebb, és nem jelentéktelenebb adománnyal gyarapította Kleopátra birodalmát, mint Föniciával, Koilé*

246b

Antonius és Kleopátra érme. Kr. e. 32.

Sziriával, Ciprussal és Kilikia jelentős részével; ezenfelül Iudaeának balzsamtermő vidékeivel és Arabia Nabataeának a tengerpartig húzódó részével. .. de a legnagyobb megbotránkoztatást azzal érte el, hogy Kleopátra újonnan született ikergyermekeit magáénak ismerte el, Alexandrosznak és Kleopátranak nevezte el, és a fiúnak a Héliosz, a leánynak pedig a Szelené melléknevet adta…." – írta az eseményről Plutarkhosz (Antonius 36). Kormányozni annyi, mint jövőt teremteni, ezt Kleopátra is tudta. Talán ezért is pecsételték meg kapcsolatukat házasságkötéssel. Ősi makedón szokás szerint, ahol a többnejűség elfogadott volt, nagy pompával ünnepelték lakodalmukat, majd a Kr.e. 37-36 telét Antiokhiában mulatták át. Kr. e. 36-ban ismét fiúk született, akit a királynő nagy példaképéről Ptolemaiosz Philadelphosznak nevezett el.

Antoniust közben a parthusok elleni hadjárat előkészítése foglalta le. Májusban maga is észak felé vonult nagy és nehezen mozgó hadseregével. Az Eufrátesz folyóig Kleopátra is elkísérte. Antoniusnak birtokában voltak ugyan Caesar tervei a parthus háborúról, de Caesar lángelméje hiányzott belőle. Ráadásul "*inkább az járt a fejében, hogy minél előbb visszatérhessen* (ti. Kleopátrához*), mint hogy győzelmet arasson az ellenségen*." (Plut. Ant. 37) Így a rosszul alkalmazott taktika, a türelmetlenség, a szükséges elővigyázatosság hiánya vesztét okozták. Légióit megtámadták, ostromgépeit felgyújtották, élelmiszertartalékait elrabolták a parthus csapatok. Kénytelen volt menekülve visszavonulni. Kleopátrával Bérütosz és Szidón között, a Leukékómé hegynél találkozott – sok ruhaneműt és pénzt hozott hajóival.

Amikor Kr. e. 35 elején ismét harcba indult, most az arméniai Artavardész ellen, Octavianus Octaviaval némi hadifelszerelést és 2000 katonát küldött neki (a megígért húszezer helyett). Az asszonyt Athénben érte férje levele, aki azt ajánlotta, inkább maradjon ott, mivel háborúba indul. Az antik hagyomány szerint Kleopátra belebetegett a féltékenységbe. Octavia visszatért Rómába. Antonius Kleopatrát Alexandriába kísérte, majd újból felkerekedvén meghódította Arméniát és a méd királlyal felújította a barátságot. Diadalmenetét Alexandriában tartotta.

Rómában "*Antonius meggyűlöltette magát azzal az osztozkodással is, amelyet Alexandriában vitt véghez gyermekei között; ezt ugyanis, színpadias, fennhéjázó és Róma ellenes lépésnek tartották. Hatalmas tömeget gyűjtött össze a tornacsarnokban, ahol ezüstemelvényre két aranytrónust állíttatott fel magának, és Kleopátrának és egy-egy kevésbé díszesebbet gyermekeinek. Majd először is Kleopátrát nyilvánította ki Egyiptom, Ciprus, Libüa és Koilé Szíria királynőjének, s társuralkodónak rendelte melléje Caesariont, aki állítólag az idősebb Caesar természetes fia volt, mert az Kleopátrát teherben hagyta hátra. Másodszor Kleopátrától származó gyermekeinek a "királyok királya" címet adományozta, s Alexandrosznak Armeniát, Médiát és Parthiát jelölte ki (az utóbbit, majd ha meghódítja), Ptolemaioszoknak pedig Föniciát, Szíriát és Kilikiát. ... Kleopátra ekkor is, és később is, amikor a nyilvánosság előtt megjelent, Izisz szent köntösét viselte, és "új Izisznek" szólíttatta magát*." (Plut., Ant. 54) Antonius és Kleopátra lényegében a Földközi tenger keleti medencéjében ill. a kelet-római tartományokban teljhatalommal rendelkeztek, a környező országok tőlük függő helyzetben voltak, és anyagi bázisukat Egyiptom hihetetlen gazdagsága is erősítette. Személyüket isteni tiszteletben részesítették, és erős hadsereg állt mögöttük, mint végrehajtó erő.

Ha ilyen mérhetetlen hatalom felett rendelkeztek, mi okozta akkor Antonius és Kleopátra bukását? A Kr. e. 33. évben Antonius és Octavianus gyalázkodó röpiratokat szerkesztettek egymás ellen, 32-től Antonius a római törvények értelmében jogtalanul gyakorolta tovább triumviri hatalmát, Róma forrongott Octavianus hadi készületeitől. Antonius két híve, a 32. évi consulok ezért hozzá menekültek Ephesosba. Nagy volt a hadikészülődés mindkét táborban.

A Kr. e. 31. év tavaszán Antonius Kleopátra állandó unszolására a római jogszokásnak megfelelően írásban benyújtotta a válókeresetet.Octavia gyermekeivel együtt kénytelen volt elhagyni Antonius házát Rómában. Octavianus rossz szemmel nézte Antonius cselekedeteit. Kezére

Caesarion bazaltszobra Karnakból. (Kairó, Egyiptomi Múzeum)

Héliosz bronz szobra. (New York, Metropolitan Museum)

játszott két áruló is, akik jelen voltak Antonius végrendeletének hitelesítésénél, amit a római Vesta szűzeknél helyezett el. A végrendeletben Antonius meghagyta, hogy halála esetén Kleopátrával együtt Alexandriában temessék el. Közös gyermekeiknek újabb területeket adományozott, és kimondta, Caesarion valóban Caesarnak Kleopátrától született fia. Róma-szerte nagy volt a felháborodás, íme itt a bizonyíték, hogy Antonius Alexandriát akarja a birodalom fővárosává tenni, Rómát pedig egyszerű tartományi rangra süllyeszteni. Sok rómaiban ekkor tudatosult, hogy milyen döbbenetesen befolyása alatt tartotta Kleopátra. Octavianus pontifex maximus minőségében így nem Antoniusnak, hanem Kleopátrának, Egyiptom uralkodójának üzent hadat. Az összecsapás a tengeren, Actiumnál következett be.

Antonius serege százötvenezer emberből állott, ami hihetetlenül nagy számnak látszik, de a nehéz gályák manőverezéséhez igen nagyszámú evezőlegénységre, vitorlakezelőkre és egyéb személyzetre volt szükség. A harc irgalmatlan hevességgel folyt a tengeren. Kleopátra – eltérve az eredeti haditervtől – mivel hajóin szállította a hadikincstárt, zászlós hajójára felvonatta a bíborszínű vitorlákat és Alexandria felé indult. Antonius, mint aki önmagában már gondolkodásra sem képes, fejvesztve Kleopátra után evezett, és mély depresszióba süllyedt. Paraitonionig (Marsza Matruh) együtt hajóztak, majd Antonius magányosan átkelt Libüába és gyalogosan folytatta útját Alexandriába, ahol Kleopátra a hajóhadat a Vörös tengerre akarta átvontatni, hogy a távoli Indiában telepedjen le. Tervét végül megváltoztatta, akár mert az embergyűlölővé vált Antonius lebeszélte róla, akár mert a tengernél túl erős nabataeus ellenállásba ütközött, és védekezésre rendezkedett be.

Octavianus az actiumi győzelem után nem folytatta Antonius üldözését. Athénba ment, ahol felszabadítóként ünnepeltette magát, Antonius seregeinek görög földön létesített raktárait lefoglaltatta és az ott talált gabonát szétosztotta az éhező görögök között. Octavianus lassan, megfontoltan haladt előre Kis-Ázsiában. Antonius és Kleopátra közben fényűző ünnepségeik és lakomáik résztvevőit "*együtt meghalók társaságának*" nevezték el, Kleopátra pedig mindenféle halálos mérget gyűjtött, és tesztelt a halálra ítélt foglyokon.

Kr. e. 30. július 31-én a római csapatok akadály nélkül bevonultak Alexandriába. Antonius saját tőrével megsebesítette magát, és Kleopátra karjaiban halt meg. Kleopátra Caesariont Indiába küldte, és tárgyalni próbált Octavianusszal, de hasztalan. Így csak azt kérte, hogy méltó módon eltemethesse Antoniust. Áldozatot mutatott be halott férje emlékére, majd királyi ékszereit magára öltve csendesen megvacsorázott. Egy kígyó halálra marta. A halott királynő nagyságát Rómában is elismerték. Horatius így jellemezte "*Nem volt mindennapi asszony*!" (Carm. I. 37, 33)

*

Octavianus (rövidesen Augustus) Caesar fiát, akit nevelője rábeszélt a visszatérésre, megölette, Kleopátra és Antonius 3 gyermekét elfogatta, és diadalmenetben Rómába vitette. Hélioszt, Szelenét és a kis Philadelphoszt Octaviára bízta, aki saját két lányával gondos nevelésben részesítette őket.

A két kisfiú további sorsáról semmit sem tudunk. Kleopátra Szelené a Numidiában uralkodó Iuba király felesége lett. Házasságukból két gyerek született, a fiú a királyi származására utaló Ptolemaiosz nevet kapta, a leányt Augustus hitveséről Drusillának nevezték. Iubát a trónján Ptolamaiosz követte, de őt gazdagsága és hatalma önhitté tette, ezért Caligula megölette. Jellemző, hogy mind Ptolemaiosz, mind Caligula Antonius leszármazottai voltak. Ptolemaiosz utód nélkül halt meg. Drusillát Marcus Antonius Felix, Claudius császár nagyhatalmú kegyence vette el. Házasságukból egy fiú születetett: Agrippa, aki a Vezúv kitörésekor (Kr. u. 79) életét vesztette. Vele a Ptolemaioszok utolsó leszármazottja is meghalt, és ezzel a nagy dinasztia kihalt.

Sok idő telt el Kr. e. 367-től, a dinasztia alapító Ptolamiosz születésétől Kr. u. 79-ig, vagyis az utolsó Ptolemaiosz haláláig. A Ptolemaiosz dinasztia nagy-nagy múltját soha sem felejtették el, és ez nagyrészt Kleopátrának volt köszönhető.

Galambos Gyöngyvér
Nyelvtudományi Intézet

Előadás helye és ideje:
Műegyetem, 2003. december 12.

Egyiptomi Füzetek 3/5, 2003.
Kiadja a Magyar Egyiptomi Baráti Társaság Ókori Egyiptomi Bizottsága
Szerkesztő: dr. Győry Hedvig
Levélcím: H-1062 Budapest, Bajza u. 54.
e-mail: gyory@szepmuveszeti.hu

A numidiai Ptolemaiosz Kr. u. 20.